

TRIANON ÁRNYÉKÁBAN

ZEKE GYULA

ÚJABB METAMORFÓZISAIM

Ezzel a címmel emlékeztetni szeretném tisztelt olvasóimat egy három évvel ezelőtti írásomra, melyben a gyermeki és kiskamaszkori élményeimrel próbáltam érzékeltetni az átélt második világháborús szomorú időszakát. Most, hogy a kilencedik évtizedem felén túl vagyok már, nem is a személyes átváltozásaimról szeretnék szólni, hanem azokról a szédületes minőségi változásokról, melyek e közel évszázadnyi idő alatt történtek és történnek napjainkban is. Az ilyen magas életkort megélt embereket szokták a „matuzsálemi” jelzővel megtisztelni, én azonban azt a bizonyos 969 esztendő, amit neki tulajdonítanak, sokallom egy kicsit. Ismerve kis hazánk átlagéletkori adatait (a nőké 78, a férfiaké 72 év) bizonyára kevesen vagyunk, akik nyolcas számmal kezdjük az életkorunkat, és még kevesebben, akik már a kilencessel.

Furcsaságok a mai hivatalos okmányainkban is akadnak, például az én négy évvel ezelőtt kiállított személyi igazolványomban. Ennek a csinos kis kemény lapocskának az érvényességi ideje: 2063. január 21. Kinek ne okozna örömet, ha ilyen modernebb matuzsálemi korról kecsegtetnék, mert eszerint még 132 éves koromig élhetek! Ismerve az öregedéssel járó kisebb-nagyobb bajjaimat, nem nagyon hiszem el, hogy ez bekövetkezik. Mint a gyengébb nemet tisztelő férfiember, természetesen megköszöntem a rendkívül csinos, fiatal közigazgatási alkalmazottnak a „lehetőséget”.

Távol álljon tőlem, hogy magas életkoromat a magam figyelmes életvitelének tulajdonítsam, mert én is mindent megengedtem magamnak, amit egy egészséges, életet szerető ember megengedhet magának. Aki nek és Akiknek ezt megköszönöm, azokat most nem sorolom fel tételelesen, pusztán annyit közlök tisztelt

olvasóimmal, hogy nem véletlenül írtam nagybetűvel, akiknek hálás vagyok a hosszú életemért, amelyet a sok-sok adódó nehézség közepette is nagyon szeretek! Abba a nagy tömegbe tartozónak érzem magamat én is, melyet a tragikus sorsú József Attila az *Óda* című versében ezzel a néhány szóval vetett papírra: „*mint élni szeretnek / halandók, amíg meg nem halnak*”. Anyám közvetítésével vettem életemben útravalóul a lélekben hozzám legközelebb álló költő, Arany János *Vágy* című versében megfogalmazott sorait:

„*Földi ember kevéssel beéri,
Vágyait ha kevesebbre méri.*”

A költőóriások mellett mindig figyelemmel hallgattam falum idős embeleinek véleményét az életnek a születéstől az elmenésig tartó rendeltetéséről, ezek közül csak kettőt idézek fel. Az egyik Juhász János bátyámtól, a gabonakereskedőtől származik, akit akkoriban Futurásként tiszteltünk. Az ő véleménye sommásan így hangzott: „Az elejéről nem tudunk, a vége nincs a homlokunkra írva.” Erről a befejező aktusról pedig a bölcs Halász János bácsinak volt vitathatatlan ténymegállapítása: „Az is huncut ember, aki egy perccel is tovább él a halála órájánál!”

Szeretettel emlékszem vissza alsós gimnazista korom nagyszerű pedagógusára, Gömbös Miklósrá, aki nemcsak kiváló latintanárom, hanem kollégiumigazgatóm is volt. Okos mondasai közül csak egyet idézek fel most, amit fiatal kamaszként is megértettem, sőt teljes mértékben el is fogadtam. Amikor a hetedik-nyolcadik évfolyamosok hatalmaskodtak velünk – ahogy ezt akkor neveztük: „csicskáltattak” bennünket –, így intette őket az esti napos szemlén:

– Uraim! (Ez a megszólítás kijárt az akkori VII-VIII-os gimnazistáknak.) A kor nem érdem, csak állapot. Élni hasznosan kell vele, de visszaélni sohasem!

Most jutottam el addig, hogy megpróbáljam érzékeltetni azt az igen jelentős különbséget, ami az immár nagyon csekély létszámú „matuzsálemi” korosztály és az utána következő sokkal népesebb korcsoportok között fennáll. Induljunk ki abból a tényből, hogy akik a második világháborút lezáró 1945-ös és az azt követő két évben születtek, már elmúltak hetven évesek. Ezek a ma idős korosztályú emberek az ötvenes évek elején kerültek az iskolapadokba, annak az „új” korszaknak az elején, amikor igen leszűkített, egyoldalú ismereteket szerezhettek csak hazánk valóságos és igaz történelméről. 1948-ig, tehát az iskolák államosításának évéig még szólni lehetett az 1920-as, reánk kényszerített igazságtalan békéről, de arról a szomorú tényről még csak említés sem történt, hogy az akkori méltatlan országcsönkítést az 1947-es párizsi békében újra megerősítették. Sőt, a második világháborúban való részvételünk miatt mi lettünk a fasisztáknak minősített háborús bűnösök, akiket még megalázó lakosságcserekre, kitelepítésekre, kényszermunkára is ítélték.

Az elmúlt század történelmének értékelése terén nagyon sok pozitív változás történt a rendszerváltás óta. Pusztán az a tény, hogy több történelemkönyv között válogathatnak a szakos kollégák, jelzi a tárgyilagosságra és a valóság ismertetésére irányuló szándékokat. Az ezt megelőző korszak egysíkú történelemszemléletéhez képest ez jelentős előrelépés, de még mindig messze van a Tacitus által megfogalmazott „Sine ira et studio” – harag és elfogultság nélküli – történetírástól!

A számtalan egyoldalúság, elhallgatás és hamisítás közül csak egyetlen idézetek fel most. A második világháborúval kapcsolatban mi, átélők tudtuk, hogy a Szovjetuniót igen nagymértékben segítették szövetséges társai, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, amelyet mi akkor csak USA-nak mondtunk. E segítség arányát a hadászati felszereléseket tekintve a fiatal tanár koromban használatos tankönyv 7-8%-ban határozta meg.

Ezzel az állítással szembeni kéteyleimnek egy kamaszkori élményem felidézésével adnék hangot. 1945 május elején végre befejeződött Európában a második világháború. A győztes Szovjetunió hatalmas hadseregének nagyobbik része megkezdte a visszavonulást szeretett hazájába. A kisebbik, ám nem kis létszámú része „ideiglenesen” még itt időzött közel fél évszázadon át, de a többség kivonult. Mint érdeklődő, tizenégy esztendő kamasz, lelkes szemlélője voltam ennek a falum szélén ma is húzóó, 55-ös úton zajló vonulásnak, amely a bajai Duna-híd felé vezetett. A jelzett időben ennek a hajdan kecses alkotásnak csak a romjai meredeztek ki a vízből, mert 1944 nyarán az angol Liberátor bombázók letarolták. Persze a szovjet hidász alakulatok gyorsan létesítettek a roncsok mellett egy pontonhidat, így folytatódhatott az út. A menet rendkívül változatos volt, mert a gépesített járműveken kívül igen sok négylábú jószág (főként ló és szarvasmarha) is megtette az utat Kelet felé. Hogy ebből mennyi ért oda a valóságban? – ez sohasem fog kiderülni.

Visszatérve a katonai járművekre, főként a gyalogosokat és az egyéb hadászati eszközöket szállító teherautók voltak többségben. Feltűnt nekem, hogy ezeknek a nagy erejű kocsiknak az eleje enyhén domború volt, ilye-

neket addig még nem láttam. Tíz autóból hét-nyolcnak volt hasonló formája, rajtuk elöl három betű: GMC. Ez a három betű, mint később megtudtam, az amerikai gépjárműipar óriáscege, a General Motors Company rövidítése volt.

Folyóiratunk eddig megjelent minden számába írtam, s valamilyen formában mindig érzékeltettem azt az egész magyarságra kiterjedő jogos fájdalomérzést, ami az igazságtalan béke miatt egész nemzetünket áthattotta. A két világháborút elindító vesztes országok közül egyetlen egy sem fizetett ekkora árat, mint a mi népünk. Azoknak a nevében írom le ezeket a súlyos szavakat, akik a múlt század húszas-harmincas éveiben születtünk, és – Istennek hála – élünk még. 1920. június 4-éről mindig megemlékeztünk az iskolában csak úgy, mint 1849. október 6-áról. Meghatottan énekeltük „Az aradi síkot sírva-sírva járom...” kezdetű dalt, szavaltuk az ismeretlen szerzőtől származó sorokat:

*„Sajó, Mohács, Trianon,
széttépett magyar hon.
Hová lett Árpád nagy országa?
Elsodorta őt Trianon átka.”*

Érthető boldogsággal fogadta a falum, Alsónyék lakossága csakúgy, mint a Kárpát-medence szinte egész magyarsága azokat a nagy hatalmi döntéseket, melyek következményeként a Felvidék, Erdély és Délvidék egy részét visszacsatolták Magyarországhoz. Jelen írásomban nem célom a korábbi magyar politikusi gárda cselekedeteinek megítélése. Az első és második esemény idején még nem vettünk részt az Európában már elkezdődött újabb világháborúban, de az akkori két nagyhatalom, Németország és Olaszország nélkül nem kerülhetett volna sor az igazságtalan trianoni

béke döntéseinek részleges mérséklésére. Viszont jogos elvárás volt rólunk, hogy „hálából” mi is részt vegyünk – természetesen az ő oldalukon – a háborúban. Hogy mekkora árat fogunk fizetni ezért az együttműködésért, azt előre kevesen tudhatták. Azt viszont teljes bizonyossággal kijelentem, hogy ismét bennünket sújtottak a legmegalázóbb feltételekkel a vesztes országok közül.

Kilenc évesen én is abba a katonai iskolába szerettem volna menni Kőszegre, ahol Édesanyám nővéréék laktak, és sokat meséltek a díszes egyenruhában feszítő fiatalokról. Hál’ Istennek drága szüleim az akkori középosztály által elfogadott három, a család fiúgyermekének szánt életpálya közül (egyét Istennek, egyet a Hazának, egyet az Emberiségnek) csak kettőt szántak nekünk, pontosabban a katonai pályát nem! Ebből csak egy valósult meg a mi családukban, Lajos bátyám lett orvos.

A jelzett korszakban a kiváló író, Ottlik Géza még csak bontogatta szárnyait, és csak 1959-ben vetette papírra az *Iskola a határon* című regényét, mellyel joggal került irodalmi életünk halhatatlanjai közé. Amikor elolvastam a regényt, utólag köszöntem meg akkor még élő drága szüleimnek, hogy időben eltérítettek a katonai pályától.

Egyetemi éveim alatt (1950-1954) nagyon keveset tudtunk egymás érzelmeiről, mert az akkor kialakult (ránk erőszakolt) új ideológia szerint ennek a kelet-közép-európai vegyes népségnek pontosan a győztes Szovjetunió jelenléte adta meg a lehetőséget a megbékélésre, az immár „problémamentes” együttélésre. Az 1920-as és 30-as években megtanult, irredentának minősített versek és dalok oly mértékben kiszorultak az életünkéből, hogy álmunkban sem mertük

szavalni és énekelni őket. Helyettük új dalokat harsogtunk a bölcsészkar kórusunkban, és az 1950-ben kitalált nyári katonáskodásaink menetgyakorlatain. Az akkor született úgynevezett mozgalmi dalok közül csak egy strófát idézek.

„Már magyar, szláv s román könnyek árja
Nem patakzik e vén földön át,
Annyi balsors után jó magyar nép
Jobb jövő vár reánk és hű barát!
Ébredj hát, Dunatáj, régi seb, te se fájj,
Így lesz majd a jövő jobb a mánál.”

A szomorú valóság, az 1956 utáni bosszú legalább olyan mértékben tudható be a „testvéri országok” megrémült politikusi szándékának, mint a hazai bolsevik trió – Kádár, Marosán, Münnich – teljes egyetértésének.

Visszatérve az egyetemi évekre, az Eötvös Kollégium két egymás melletti szobájában nyolcan laktunk, s bár ma már csak ketten vagyunk az élők sorában, elmondhatom, hogy életre szóló barátság alakult ki közöttünk. Az első két tanév alatt kevés szó esett a gimnazista éveinkről, pedig valamennyien jó hírű iskolákból, nagy műveltségű tanárok keze alól kerülünk az egyetemre. Addigi életünk legszebb korszakáról, a családjaink életéről pedig alig tudtunk valamit, még azt is csak jóval később, hogy kit melyik felekezetben kereszteltek meg. Nem tartom véletlennek, hogy egymáshoz fűződő kapcsolataink éppen 1953-tól, az első Nagy-Imre kormány korszakától váltak nyíltabbakká, őszintébbekké. Két barátom házasságkötése még egyetemi éveink alatt történt, nem csak polgári, hanem egyházi szertartással is, amelyeken valamennyien jelen voltunk. Csak kuriózumként írom le életem egyik legkedvesebb emlékét, hogy 1954-ben én orgonáltam, sajnos már elköltözött

barátom, Nagy Jancsi esküvőjén, s pár éve abban a templomban tehettem ezt ismét, amikor az unokája kötött házasságot. Még annyit szeretnék elmondani erről a baráti közösségről, hogy az 1956-os forradalmunk leverését követő disszidálási hullám egyikünket sem sodorta ki a Kárpát-medence Magyarországnak nevezett megmaradt részéből. Igaz, hogy hárman – nem egészen a saját akaratunkból – távozni kényszerültünk a munkahelyünkről, de éppen egymásnak segítve nem maradtunk kenyér nélkül. Elnézést kérek a kicsit hosszas kitérőért, de azért tettem ezt, mert sok kételkedő embert szeretnék meggyőzni arról, hogy a legnehezebb körülmények között is kialakulhat emberek között olyan őszinte barátság, mely felül tud emelkedni a szürke hétköznapi ingoványán! Teszem mind ezt most, a kétszáz éve született Arany János *Toldi estéje* című elbeszélő költeménye első versszakából idézett négy sorral:

*Rövidebb, rövidebb lesz a napnak útja,
És hosszúkat alszik rá, midőn megfutja.
Megpihen legszélén az égi határnak,
S int az öregeknek: benneteket várlak!*

Mai körülményekbe ültetve a költői sorokat: rövid idő múltán elhagyjuk a földi pályát mi, akiket népünk, hazánk igaz szeretetére, tiszteletére neveltek. Sokan mondták nekem fiatalabb kollégáim, hogy bizonyára a néptanító házaspár szüleimnek köszönhetem ezt a szülőföldemhez kötődő érzésvilágot. De ez nem egészen így van. Szeretett falumban ma is él még féltucatnyi idős ember, akik ugyanígy ismerik a múltunkról szóló verseket és dalokat, évezredes történelmünket, s ezt nemcsak az én falumról mondhatom el, hanem minden olyan Kárpát-medencebeli iskoláról, ahol magyar nyelven tanítottak.

Ez a szándék ma is jellemzi a magyar pedagógusokat az óhazában és a határokon túl is, de a folyamat már nem olyan egyszerű, mint a mi fiatalkorunkban volt. Sokat jártam az elcsatolt országrészekben, rendszeresen üdültem ott, és nagyon sok kiváló kollégát ismertem meg a határainkon túl, akikről csak a legnagyobb elismerés hangján tudok szólni.

Arról, hogy az elemi iskolát is alig végigjárt egyszerű emberekre miként hatott a trianoni tragédia, egy nagyon kedves ismerősöm édesapjának az unokájára hagyott naplójából szeretnék néhány sort idézni. Az ismerősöm is elmúlt már hetven éves, a papája, a nyugdíjas szabó, Sipos bácsi természetesen nem él már, hisz a trianoni béke megkötésekor hétesztendős kisfiú volt. A keményfedelű kis napló első oldalán az idős mester saját kezével rajzolt Nagymagyarország térkép látható, benne az új határvonalakkal: Csonkamagyarország, Felvidék, Erdély, Délvidék. A második oldalon, 1979. VIII. 16-i dátummal így szól az üzenet:

„Kisunokámnak emlékül nagyapától,
aki nagyon szerette a hazáját. Ezért írom le neked mind, amit az életem folyamán tanultam és hallottam. Ezek a hazafias dalok, melyek felidéznek a magyar nép évezredes szenvedéseit, bánatát és örömeit. Kérlek, Andriskám, őrizd meg emlékül és tanulmányozd át a magyar történelmet, s akkor megtudod majd az igazságot a magyar nemzet múltjáról!”

Megható, hogy az első két leírt mű a Himnusz és a Szózat. Ezután következnek az 1920 és 1945 között született versek és dalok, melyeket az én nemzedékem még ma is tud. Remélem, sok ládafia mélyén léteznek még hasonló tartalmú nagyapai örökségek.